

7. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія. Монографія / А.М. Третяк — Херсон: Гринь Д.С., 2013. — 650 с.
8. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія / А.М. Третяк. — Херсон: Гринь Д.С., 2012. — 440 с.
9. Третяк А.М. Землевпорядне проектування: організація територій сільськогосподарських підприємств методом еколого-ландшафтного землеустрою: / Навч. посібник / А.М. Третяк, В.М. Другак, Л.А. Гунько, І.П. Гетманчик // Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. — 236 с.
10. Третяк А.М. Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми / А.М. Третяк // Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми: Матеріали кругл. столу, 20 берез. 2015 р. — К.: МВЦ «Медінформ», 2015. — С. 5–27.
11. Третяк М.А. Екологічні проблеми управління земельними ресурсами та землекористуванням в процесі здійснення земельної реформи в Україні / М.А. Третяк, Р.А. Третяк, Н.А. Третяк // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. — 2015. — № 2–3. — С. 13–19.

УДК 332.3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Т.Б. Романенко
аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН

У статті розглянуто концептуальні підходи розвитку органічного сільськогосподарського землекористування із застосуванням критеріїв придатності земель до органічного землеробства і землекористування та обґрунтування тривалості періодів стабілізації якісного стану земель при переході до органічного сільськогосподарського землекористування. Встановлено потребу в оцінюванні ризиків органічного землекористування та екологічних, економічних і соціальних ефектів від такого землекористування.

Ключові слова: органічне сільськогосподарське землекористування, ризики, період стабілізації, еколого-економічні ефекти.

Інтенсивне сільськогосподарське землекористування призвело не лише до посиленого забруднення земель, а й до швидкої мутації шкідників та хвороб сільськогосподарської продукції. Усе це відбувається, незважаючи на значне зростання обсягів внесених мінеральних препаратів та посилення їхньої токсичної чи канцерогенної дії. Прискорене зростання темпів розроблення нових, більш дієвих, препаратів уже найближчим часом буде неможливим навіть через технічні причини. До того ж цей шлях як економічно, так і технічно занадто затратний і складний. Економічний ефект від таких препаратів стає все менш довготривалим, а в деяких випадках — і разовим. І це відбувається на фоні зростання негативного впливу виробленої в такий спосіб сільськогосподарської продукції на споживачів.

Нині потрібно вже не просто збільшувати використання органічних добрив, а й змінювати, власне, технологію вирощування сільськогосподарських культур та практикуючи системи

землекористування. Допомогти вирішити ці та інші питання можуть нові екологічні системи землеробства та землекористування. До найперспективніших систем землеробства і землекористування слід віднести органічне землеробство та органічне землекористування.

Проблемами розвитку органічного землеробства (землекористування) займається значна кількість науковців. Втім і досі не вироблено єдиного підходу до особливостей формування та напрямів розвитку сільськогосподарського землекористування. Крім того, немає єдиного цілісного тлумачення сутності «органічне сільськогосподарське землекористування».

Одні науковці вивчають органічне виробництво сільгосппродукції, інші (М.І. Кобець [1]) не розділяють сталого та органічного землекористування. Чимало дослідників поділяють точку зору, за якої органічне землекористування є лише одним із напрямів екологізації землекористування [2]. Більшість учених розглядають

умови появи біологічного землеробства [3], інші — умови появи і наслідки органічного землеробства і лише окремі з них вивчають, власне, сільськогосподарське землекористування. Усе це відбувається на фоні загальноєвропейського і навіть загальносвітового прискореного запровадження органічного землеробства.

У цій статті обґрунтовано концептуальні положення розвитку системи органічного землекористування (землеробства).

При існуючій практиці сільськогосподарського землекористування екологічні функції земель та ґрунтів не зберігаються. Пошук альтернативних способів та напрямів використання земель сільськогосподарського призначення доводить необхідність максимально зберегти основні функції земель, зокрема їхні екологічні функції. Основною метою такого використання повинно стати збереження, з одного боку, родючості ґрунтів та продуктивності земель, а з іншого — екосистемних функцій земель та їхньої здатності самовідтворюватися. Один із основних напрямів, який може це забезпечити, був і залишається напрям екологічного землекористування (землеробства). Основою екологічного землекористування є *органічне землекористування*. Тобто таке землекористування, яке дає можливість економічно ефективно використовувати продуктивний потенціал сільськогосподарських угідь та одночасно підтримувати і навіть поліпшувати екологічну цінність земель.

Існує багато підходів як до визначення сутності органічного землекористування (землеробства), так і до пошуку шляхів його ефективного запровадження [4]. Здавалося б, що органічне землеробство є більш економічно затратним, а значить, і менш економічно вигідним для масового запровадження. Проте ці відносно великі затрати повною мірою компенсуються, по-перше, великим попитом на органічну сільгосппродукцію, а, по-друге, при такому землекористуванні (землеробстві) землі, які експлуатуються, практично не втрачають своєї родючості.

Оскільки органічне землекористування належить до екологічного землекористування, то в його основу повинні бути закладені три базові постулати (рис. 1). Постулат перший пов'язаний із застосуванням екологічних засобів використання (експлуатації) сільськогосподарських угідь, другий — з дотриманням екологічних напрямів використання земель, а третій — з вирощуванням екологічно чистої органічної продукції. При дотриманні кожного з постулатів слід брати до уваги ще й екологічну безпеку відповідно: екологобезпечних способів експлуатації зе-

мель; екологобезпечних напрямів експлуатації земель та екологобезпечних видів сільськогосподарської продукції. Власне, тому органічне землекористування ще є й основою сталого (збалансованого) землекористування.

Органічне землекористування повинно забезпечити вирощування не лише екологічно чистої та безпечної сільгосппродукції, а й біологічно цінної продукції при збереженні екосистемних функцій земельних ресурсів. Через це при органічному землекористуванні заборонено використовувати синтетичні штучно створені мінеральні добрива і, навпаки, заохочується застосування органічних добрив та препаратів природного походження для боротьби з хворобами та шкідниками сільгоспкультур.

При цьому органічне землекористування є основною складовою органічного землеробства, а це, своєю чергою, — складовою органічного виробництва. Так, *органічне землеробство*, на відміну від органічного землекористування, додатково передбачає організаційно-управлінські, економіко-екологічні, агротехнічні та інші заходи, спрямовані на максимально ефективне використання земель сільськогосподарського призначення. Натомість *органічне виробництво* — це способи та технології вирощування органічної сільськогосподарської продукції з екологічно виваженим та економічно ефективним залученням земель.

Органічне сільськогосподарське землекористування повинно забезпечити довготривалий процес використання сільськогосподар-

Рис. 1. Складові сталого та органічного землекористування

ських угідь для сільськогосподарських цілей і насамперед для вирощування сільськогосподарської продукції не просто якісної, а й екологічної, тобто екологічно та біологічно цінної. При цьому необхідно створити умови щодо мінімального впливу на навколишнє природне середовище. Власне, використання властивостей і умов навколишнього природного середовища, зокрема земельних ресурсів, повинно супроводжуватись мінімізацією або й повним уникненням негативного впливу господарської діяльності на стан не лише земельних ресурсів, а й водних, лісових, біологічних та інших природних ресурсів.

Домогтися цього можна завдяки досягненню максимальної гнучкості системи управління як органічним землекористуванням, так і ризиками, які цей процес супроводжують. Земельні та інші природні ресурси не повинні виснажуватись, а, навпаки, нарощувати свій економічний та екологічний потенціал. Також слід забезпечити й зростання соціальних вигод від органічного землекористування (землеробства). Це можуть бути як вигоди, пов'язані з чистими та безпечними умовами господарювання та чистим і безпечним навколишнім середовищем, важливою складовою якого є земельні ресурси, так і вигоди, пов'язані із забезпеченням здоров'я нації та її генофонду внаслідок споживання біологічно та екологічно цінної органічної сільгосппродукції.

Ефекти від запровадження органічного землекористування можуть бути різними, але їхня об'єктивна величина не завжди піддається економічному чи навіть натуральному обчисленню. Більше того, максимальна величина соціальних та екологічних ефектів від органічного землекористування припадає на більш віддалену перспективу. Це стосується насамперед значно виснажених земель, які залучаються для такого землекористування. Економічні ефекти є досить високими протягом усього періоду органічного землекористування на відповідних землях [5].

Органічне землекористування потребує перегляду існуючих майнових і земельних відносин. При цьому доцільно змінювати і саму парадигму землекористування від нині існуючої, а саме: «нормативне використання земель (землекористування)» замінити на «обмежене втручання в ґрунтові та, зокрема, земельно-ресурсні процеси розвитку і функціонування екосистем». Це забезпечить відновлення та збереження екологічної стійкості екосистем та їхньої самовідновлювальної функції. У місцях екологічно збалансованого стану екосистем необхідно дотримуватись принципу адаптивного, а в місцях порушення їхньої екологічної рівноваги — відтворювального землекористу-

вання. Такий двосторонній підхід збереже не лише фінансові ресурси, а й прискорить темпи поширення органічного землекористування.

Земельні відносини при органічному сільськогосподарському землекористуванні повинні формуватись не лише з позиції використання землі як засобу виробництва в сільському господарстві, а й як об'єкта навколишнього природного середовища, зокрема через відповідні екосистемні функції. До останніх можна віднести середовищеформувальну та середовищевідтворювальну функції. Необхідно юридично закріпити нові правові норми використання земель сільськогосподарського призначення на засадах органічного землеробства.

Економічна частина роботи в процесі запровадження органічного сільськогосподарського землекористування передбачає не лише збереження, а й поступове підвищення родючості ґрунту та його стійкості до зовнішніх негативних, насамперед антропогенних, впливів. При цьому слід зберігати та підвищувати природну родючість ґрунту, потенціал якої на багатьох територіях практично повністю вичерпався або перебуває на межі повного вичерпання. Це можна робити і вже відомими методами та способами, а саме: оптимізацією внесення органічних добрив; вибором раціональних способів посіву сільгоспкультур і обробітку ґрунту; поліпшенням структури посівів сільгоспкультур тощо.

Визначення перспектив розвитку органічного землекористування слід пов'язувати з установленням площ земель, придатних для ведення органічного землеробства. Для цього необхідно розробити індикатори придатності земель для вирощування сільгоспкультур та проаналізувати ефективність такого вирощування, а також вивчити попит на певні види органічної продукції.

Перші кроки до розвитку органічного сільськогосподарського землекористування в Україні вже зроблено [6]. Втім, незважаючи на високий попит на такого роду продукцію, масового поширення в нашій країні органічне виробництво не набуло. За різними оцінками, в Україні в органічному виробництві задіяно менше двох сотень господарств, натомість майже в кожній країні Європейського Союзу їхня кількість становить більше тисячі (табл. 1).

Більш активному переходу сільгоспвиробництва від традиційного до органічного землекористування заважає й цілий ряд об'єктивних обставин: 1) значне зменшення або й повне припинення вирощування традиційних культур на період очищення земель від пестицидів, мінеральних добрив тощо; 2) необхідність і складність вдалого підбору як земель, так і

Кількість органічних підприємств в Україні

	Роки				
	2002	2005	2007	2010	2013
Площа, тис га	164,45	239,54	249,87	270,19	393,4
Кількість господарств	31	72	92	142	175

Примітка. Дані Федерації органічного руху України.

сільгоспкультур для органічного виробництва; 3) пошук ринків збуту сільгосппродукції насамперед за кордоном; 4) дотримання екологічнобезпечного землекористування на сусідніх земельних ділянках, які перебувають у користуванні або власності інших осіб.

Зазначені заходи є не лише дорогими, вони потребують певного часу та вміння і знань від самого потенційного землекористувача (землевласника). Тобто потрібен певний перехідний період між традиційним та органічним землекористуванням [7]. Тривалість такого періоду залежить насамперед від фінансових можливостей землекористувача та від якості використовуваних земель, а точніше від їхньої придатності до використання для вирощування органічної сільгосппродукції (рис. 2).

Як свідчить досвід вітчизняних сільгоспвиробників, на органічне виробництво наважуються переважно дрібні та середні за розмірами площ земель сільськогосподарського призначення господарства й за наявними в їхньому розпорядженні фінансовими ресурсами. Це пояснюється, по-перше, тим, що невеликі та середні землекористувачі є одночасно власниками земель сільськогосподарського призначення, а тому дбають не лише про максимізацію одержаного економічного доходу від експлуатації земель, а й насамперед про збереження якості, власне, земель та родючості ґрунтів. Великі ж землекористувачі (агрохолдинги) опікуються переважно максимізацією прибутку і часто без дотримання хоча б мінімальних вимог екологічного та земельного законодавства щодо збереження земель і ґрунтів.

На значних площах землі сільськогосподарського призначення доведені до такого важкого екологічного стану, що або взагалі стали непридатними до органічного сільськогосподарського землекористування, або приведення їхнього стану до нормальних показників потребує, окрім перехідного, ще додаткового періоду, який можна назвати періодом або відновлення, або реабілітації, або стабілізації. Тривалість цього стабілізаційного періоду може

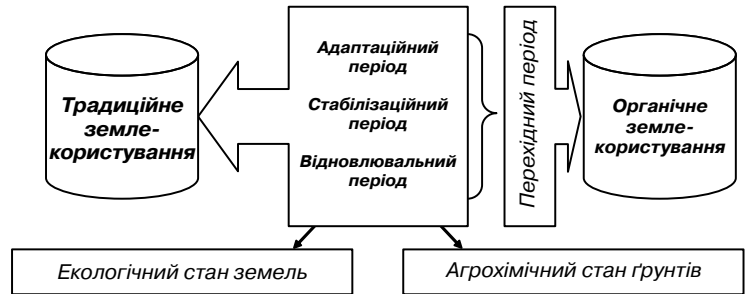

Рис. 2. Етапи переходу до органічного землекористування

бути більшою, ніж перехідного. Усе це потребує розроблення та обґрунтування заходів по відновленню родючості ґрунтів та очищенню їх від антропогенних забруднювачів.

Щоб зменшити тривалість перехідного періоду та фінансові втрати, доцільно використовувати під органічне сільськогосподарське землекористування землі, які хоча й належать до земель сільськогосподарського призначення, але практично залишаються певний час не залученими в сільськогосподарське виробництво, наприклад перелоги.

ВИСНОВКИ

Органічне сільськогосподарське землекористування є складовою сталого сільськогосподарського землекористування, що забезпечує вирощування органічної сільськогосподарської продукції. При запровадженні органічного землеробства слід змінити парадигму сільськогосподарського землекористування від нормативного до адаптивного та середовище відтворювального землекористування. Потребують також розроблення критерії придатності земель до органічного землеробства і землекористування та обґрунтування тривалості періодів стабілізації якісного стану земель при переході до органічного сільськогосподарського землекористування.

Установлено, що в Україні досі законодавчо не визначені й не закріплені базові поняття органічного землекористування і органічного землеробства. Більше того, немає чіткого визначення таких категорій, як «органічний про-

дукт», «екологічно чистий продукт», «екологічна цінність земель» тощо. До кінця не вивчена та не сформована система управління органічним сільськогосподарським землекористуванням. Не оцінені існуючі ризики органічного землекористування та не визначено екологічних, економічних і соціальних ефектів від такого землекористування. Усе це й повинно стати перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Кобець М.І.* Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.undp.org.ua.
2. *Кисіль В.І.* Агрохімічні аспекти екологізації землеробства / В.І. Кисіль. — Х.: 13 типографія, 2005. — 167 с.
3. *Шерстобоева О.В.* Екологічні, економічні та соціальні передумови біологічного землеробства / О.В. Шерстобоева // Агроекологічний журнал. — 2007. — № 1. — С. 67–70.
4. Gunnar Rundgren Organic Agriculture and Food Security (IFOAM Dossier 1, 2002). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ifoam.org>
5. *Скрипчук П.М.* Соціально-економічний ефект від впровадження органічного землекористування / П.М. Скрипчук, Г.М. Шпак // Вісник НУВГП: Зб. наук. пр. — Серія: Економіка. — Рівне: НУВГП, 2012. — Вип. 3(59). — С. 193–200.
6. *Рудницька О.В.* Формування попиту на органічну продовольчу продукцію в Україні: аналіз і перспективи / О.В. Рудницька // Економіка АПК. — 2005. — № 10. — С. 116–120.
7. *Шпак Г.М.* Напрями стабілізації якісного стану ґрунтів / Г.М. Шпак // Економіка АПК. — 2012. — № 2. — С. 130–135.

УДК 347.235

ПОРЯДОК ВИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ ПИТАНЬ ПРО МІСЦЕ РОЗТАШУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ВІДНОСНО МЕЖІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

В.В. Савчак

кандидат юридичних наук

Ужгородський національний університет

Проаналізовано окремі аспекти виконання земельно-технічної експертизи, пов'язаної зі з'ясуванням місця розташування земельної ділянки щодо меж населеного пункту, до якого вона належить. Установлено нормативну й методологічну основу виконання досліджуваного типу експертизи, виділено проблемні аспекти виконання експертизи, а також сформульовано власні пропозиції щодо її здійснення.

Ключові слова: *судова експертиза, земельна ділянка, земельно-технічна експертиза, населений пункт.*

Зі зростанням відсотка приватизованих та переданих у користування земельних ділянок збільшується тиск на сферу діяльності в галузі земельно-технічної експертизи, яка, поряд з іншими видами судових експертиз, у порядку норм Закону України «Про судову експертизу» [1] покликана забезпечувати правосуддя України незалежним, кваліфікованим і об'єктивним дослідженням на основі спеціальних знань. Відтак виконання завдань земельно-технічної експертизи, як правило, не витримує рамок, орієнтованих на вирішення питань, і набуває комплексного характеру щодо дослідження проблемних аспектів земельної сфери.

Служителям Феміди та правоохоронним органам для встановлення істини у земельній справі, як правило, бракує одного доказу, який

підтвердив би або спростував факт належності земельної ділянки до земель населеного пункту, до якого її віднесено згідно з правостановлюючими документами.

Мотивація такої необхідності зрозуміла, адже розміщення земельної ділянки, що виділялася в межах населеного пункту, за його межами є порушенням ряду норм Земельного кодексу України (далі — ЗК України) [2], зокрема статей 12, 15, 17, 84 та 85. Норми останніх визначають, що органи місцевого самоврядування розпоряджаються землями територіальних громад, якими передусім є землі в межах населених пунктів. Розпорядження землями за межами населених пунктів є компетенцією місцевих державних адміністрацій та Держземагентства України.